

PRVENSTVO PRAVDY V EPISTEMOLÓGII EDITY STEINOVEJ Z PERSONALISTICKEJ PERSPEKTÍVY

ALŽBETA DUFFEROVÁ, Katedra filozofie TF TU, Bratislava

DUFFEROVÁ, A.: The Priority of Truth in the Epistemology of Edith Stein from a Personalist Point of View
FILOZOFIA 57, 2002, No 8, p. 559

In her works Edith Stein was able to combine thomism with the contribution of phenomenology. The paper focuses on epistemological problems and examines the consequences of the concept chosen for the theory of person.

Edita Steinová a personalizmus? Nielen otázka, ale aj spôsob odpovede na ňu môže pôsobiť prekvapivo. Najprv sa pokúsime kritickým okom nahliadnuť na personalizmus a potom rozriešiť vzťah medzi personalizmom a Editou Steinovou v jej teórii poznania.

Isté je, a to musíme mať na zreteli, že jestvujú problémy a apórie personalizmu, ktoré zostávajú v súčasnosti predmetom filozofickej reflexie ([1], 7, 338-339). Okrem toho musíme počítať s heterogenitou, ktorú personalizmus sám o sebe hlása, najmä v prípade dialogickej filozofie. V rámci mnohosti v personalizme, ako aj pôsobenia jeho viacstupňovitého pôvodu, ktorý siaha do predkresťanskej antiky, sa zahľadíme do dejín. Dotkneme sa len tých relevantných prvkov, ktoré obohatia našu úvahu a pomôžu aplikovať niektoré jej aspekty na epistemológiu Edity Steinovej.

Stručne o vývine personalizmu v teológii a vo filozofii. Pohľad do bližších dejín nás poučí, že prvýkrát slovo personalizmus použil Schleiermacher v roku 1799 vo vzťahu k osobnému Bohu ako náčrt náboženskej fenomenológie v rečiach o "náboženstve". Personalizmus stavia do kontrastu s panteistickým chápaním, pričom zdôrazňuje ideu jedného osobného božstva a opozične chápaného univerza so zvláštnym vedomím ([2], 256-258). Feuerbach preberá ten istý protichodný pár výrazov "personalizmus/panteizmus", ale v celkom inom zmysle. Osobný charakter (kresťanského) Boha sa stáva u neho kľúčom kritiky náboženstva - "antropoteizmu". Boh je projekciou človeka. "Osobnosť Boha je od všetkých nedostatkov a ohraničení prírody očistený pojem človeka." Personalizmus sa tým stáva akoby teologickým fundamentom vytvorenia "bytia človeka", ktorého identita má prirodzené korene v odcudzení človeka, za ktoré je on sám zodpovedný. "Panteizmus identifikuje človeka s prírodou..., (kým) personalizmus ho izoluje, oddeľuje od prírody, vytvára z neho čiastočne celok a sám seba robí absolútnym bytím." Personalistická teológia zostáva aj po Feuerbachovi. E. Troeltsch si napríklad sťažuje, že "naša náuka o viere ... je zhora dole personalistická" ([3], 130).¹ G.

¹ Pozri: Neskoršie diela: *Cirkevná dogmatika I.* (1927, 7. vydanie 1955), s. 143. 370.

Gloege zdôrazňuje, že "my nemôžeme, nechceme a nesmieme späť k teologickému personalizmu" ([4], 23-41).

Pri skúmaní etymologického pôvodu slova "osoba" si môžeme vytvoriť ešte ucelenejší obraz. Ako je známe, osoba - "prosopon" (gr.) a "persona" (lat.) - slúži na označenie masky, ktorú používal herec, kým hral tragédiu. Stoici preberajú tento termín na označenie idey roly, ktorú hrá každé individuum počas svojej pozemskej existencie. Prvé predstavy naznačujú myšlienku nepriamej prítomnosti, ktorá odhaľuje a zároveň zahaľuje masku alebo rolu. Ide o tému transcencie bytia nad jeho prejavom, čo je ešte explicitnejšie vyjadrené druhým, menej známym gréckym slovom, "hypostasis". "Hypostasis" doslova znamená: "ten, ktorý sa drží, zostáva pod zovňajškom, zdaním." Táto definícia kvalifikuje individuum, ktorého podstatné bytie sa neredukuje ani na rolu, ktorú hrá, ani na podobu, ktorú má. Osoba je absolútne nepoznateľná a ničím nenahraditeľné bytie. Jej jedinečnosť odporuje akejkol'vek totalizácii v zmysle akéhosi zosumarizovania vlastností, činností a podobne ([5], 717).

Na základe Boethiovej definície² Tomáš Akvinský rozvinul substancialistický personalizmus (v osobe vidí duchom obdarené individuum). Dnes je tento druh personalizmu rozšírený zvlášť v Amerike (G. T. Ladd, J. Royce). Augustín, Richard von S. Viktor a Duns Scotus koncipujú iný, relacionistický alebo dialogistický personalizmus. Nemecká verzia sa rozvíja najmä v kruhu ľavicových hegelovcov ako W. Stern, vo Francúzsku je to zas D. F. Strauss a iní. Obohatení niektorými prvkami z dejín pozrieme sa na personalizmus E. Steinovej.

E. Steinová a jej personalizmus. Personalizmus Edity Steinovej všeobecne môžeme vzťahovať na pojem a chápanie Boha, konkrétne na jej teóriu poznania, ktorá vrcholí v teórii poznania Boha, vo *Vede kríža* ([7], 297), v jej vrcholnom diele. Je známe, že k osobnému Bohu sa prepracovala prostredníctvom fenomenológie, ktorá potom vyústila do náboženskej fenomenológie, podľa môjho názoru veľmi blízkej chápaniu Schleiermachersa. Antropoteizmus, ako aj Feuerbachom definovaný personalizmus jej bol cudzí. Personalizmus E. Steinovej nevedie k odcudzeniu, ale k završeniu, naplneniu bytia v jeho vrcholnom stretnutí sa s Bytím v dokonalej blaženosti, pre ktorú bol stvorený každý ľudský tvor,³ a ako následok takéhoho stretnutia je "vybavenie" schopnosťou nezištné sa vydať za druhých. Postrehne transcenciu (ktoréhokoľvek) bytia nad jeho prejavom, manifestáciou. Chápe, že podstata všetkých bytí je nepoznateľné a ničím nenahraditeľné bytie, podstatu ktorého ale predsa len usilovne a s vedeckou exaktnosťou skúma. Podľa tejto skutočnosti by sme mohli usúdiť, že jej personalizmus je viac substancialnej povahy, lebo sa drží Aristotela a Tomáša Akvinského, ale nechýba jej ani relacionistický aspekt.

---

²"La substance individuelle de nature raisonnable" (Individuálna substancia rozumovej prirodzenosti) In: ([5], 717).

³"Je tedy svatební sjednocení duše s Bohem - cíl, pro nějž byla duše stvořena - křížem vykoupeno, na kříži dovršeno a křížem zpečetěno pro celou věčnost." In: ([7], 209).

Poznanie a jeho podmienky (kategórie a konštitúcia predmetu vo vedomí).

Edita Steinová sa dostáva k bezpredpokladovosti teórie poznania⁴ nie cez transcendentálnu redukciu ako Husserl, ale cez transcendentálnu "retorziu".⁵ Poznanie v širšom zmysle znamená "brať na vedomie", v užšom je to "nahliadnutie" - sprostredkované poznanie, vyvodzované zo záverov, budované na bezprostrednom poznaní. Podľa Edity Steinovej poznanie v širšom zmysle je prijatie podnetu (Kenntnisnahme), ale ten je nedostatočný. V užšom zmysle sa poznanie prejavuje vo forme úsudku, ktorý môže zodpovedať nároku na oprávnenosť. E. Steinová definuje poznanie ako "všeobecne platné pochopenie jestvujúceho vecného stavu" ([8], 108; [9], 94) alebo menej presne ako "duchovné pochopenie nejakého predmetu" ([10], 49; [9], 94), ktoré vzniká na základe dvoch podmienok.

Prvá spočíva v určitej štruktúre zmyslového materiálu, ktorú bližšie určujú kategórie. Kategórie majú transcendentálny význam a keďže sú prvkami, ktoré určujú syntézu, sú i konštitúciou, dokonca určujú aj pravidlá tejto konštitúcie. Jej náuka až potiaľ súhlasí s Kantom.⁶ E. Steinová nechápe kategórie ako funkcie subjektivity, ale pripisuje im absolútne bytie, podobne ako Platón svojim ideám. Pod vplyvom Husserla rozlišuje materiálne a formálne kategórie. Tie posledné sú "formy", do ktorých sa zahŕňa všetko, čo je poznateľné. Sú to formálno-ontologické kategórie (= všeobecné pojmy), ktoré potrebujú materiálnu náplň, aby tu mohla byť reč o "reálnej existencii". Materiálne kategórie umožňujú gnozeologickú náplň všeobecných foriem predmetov. Ich bytie je nezávislé od každej subjektivity, nemá reálnu existenciu, ale ideálne bytie, ktoré je "apriórne" a ktoré činí existenciu a skúsenosť iba možnými. Kategórie podľa toho, aký význam spôsobov určujú, môžu byť logické a ontologické. Logické kategórie určujú spôsoby vypovedania, ontologické zas spôsoby bytia. Viaceré kategórie vytvárajú schému, ktorá pomáha prekonať zmyslové údaje a ktorá zároveň umožňuje niečo chápať vo vnímaní, napríklad určitú vec.

Druhá podmienka možnosti vzniku poznania je chápanie predmetu čiže konštitúcia predmetu vo vedomí. Tá je určená zákonitosťou piatich podmienok.⁷ Medzi poznaním a skúsenosťou je úzky vzťah. Základom každej skúsenosti je vnímanie.

Definícia (zmyslového) vnímania, pocit (Empfindung) a teória chápania.

Vnímanie je "aktom, v ktorom skutočne a samo oproti nám vystupuje vecné bytie,

⁴Znamená to toľko, že teória poznania podľa nej musí kritériá pravdivosti čerpať zo samotného poznania: "Posledná bezpredpokladová teória poznania musí byť imanentnej povahy: kritériá pravdivosti si musí zobrať zo samotného poznania." ([8], 112; [9], 93)

⁵Výraz "retorzia", ako tvrdí P. Volek, je zapožičaný od G. Isaya a znamená asi toľko, že vykazuje nutné predpoklady ľudskej činnosti - predikácie, poznania, konania. Edita zostala tejto "ceste" verná.

⁶E. Steinová vyčíta Kantovi, že nerozlišuje dostatočne subjektívnu a objektívnu dedukciu kategórií. Podľa nej subjektívna dedukcia je tá, ktorá ukazuje kategórie ako podmienky možnej skúsenosti, objektívna dedukcia ukazuje kategórie ako podmienky možnosti predmetov skúsenosti.

⁷1. Dotyk poznávajúceho s predmetom; 2. retencia = znovuspomínanie; 3. protencia = očakávanie; 4. abstrakcia = rozoznávanie trvajúceho od meniaceho sa a 5. syntéza = schopnosť pripájať neskôr dané k skôr danému. Pozri: ([11], 51-52; [9], 99-100).

prírodné bytie". "Skutočne" pritom znamená aktuálne na rozdiel od retencie (spomínania) a protencie (očakávania), "samo" zakúšané priamo, nezastúpené znakmi alebo signálmi. Na našom vnímaní sa zakladá aj charakter viery nášho vnímania, ináč povedané, viery v existenciu vnímaného. Vnímať podľa toho znamená pokladať za jestvujúce. Vnímanie - podľa E. Steinovej - sa neuskutočňuje bez prijatia podnetu (Kenntnisnahme), bez určitého intencionálneho zamerania a bez činnosti subjektu. Aj Tomáš Akvinský chápe podobným spôsobom zmyslové vnímanie, pozoruje P. Volek. Pri vnímaní registrujeme iba jednu stránku vecí, ostatné sú iba spoluvnímané vďaka chápaniu. K pocitu (Empfindung) prichádzame iba koncentráciou na niečo vo vlastnom vnímaní, na jednu stránku, napríklad na zvuk. Vo vnímaní rozoznáva E. Steinová podobne ako Husserl dva momenty: pociťovanie a chápanie, s tým rozdielom, že chápanie berie ontologicky. Pocitové dáta (fremdes Ich) sú iba pasívne prijímané a Edita Steinová ich umiestňuje na hranicu medzi imanenciou a transcenciou, patria však do zážitku. Pocitové dáta, ktoré sú spracované chápaním, teda aktivitou subjektu, sprostredkujú poznanie. Husserl sa nazdával, že pocitové dáta možno nájsť čistým fenomenologickým nazeraním, viacerí o tom pochybujú. Najdôležitejší rozdiel medzi Editou Steinovou a Husserlom spočíva v tom, že Edita Steinová "transcendentálne konštituuje čistému Ja transcendentálne telo, pretože jednota pocitov je umožnená iba skrze telo" ([9], 105). Pociť nepatrí k ja a nepramení z neho, nikdy neprijíma formu 'cogita', ale je vždy mimo neho, kdesi v priestore, ale vytvára a spája sa do jednoty môjho tela, sú teda miestami tela. Telo je podmienkou možnosti pociťovania pocitov. Telo je iné než čisté ja, ktoré je telu transcendentné. Je to viac ako povedať, že pocity sú skutočnými, teda imanentnými súčasťami vedomia. Pocitové dáta prirovnáva E. Steinová k predstavám Tomáša Akvinského, k tomu, čo on nazval "fantazmy" ([12], 377).

Chápanie predmetu spracovaním pocitových údajov (konštitúcia). Vďaka spracovaniu pocitových údajov poznávajúci subjekt môže chápať predmet. Uskutočňuje to skrze ja tým, že mu umožňuje vyjsť z toho, čo je čisto zmyslové. Túto činnosť nazývajú aj Edita, aj Husserl konštitúciou. Ide o činnosť rozumu, a to "aktívneho rozumu" (intellectus agens), ale aj vôle, ktorá je zameraná na poznanie, jedinečne diskurzívnym aktom, typickým pre duchov obdarených rozumom. Je tu aj "možnosť rozumu" (intellectus possibilis), ktorý nie je možný bez intellectus agens, a opačne, sú len rozličné spôsoby aktuality (Aktualitätsmodi) duchovného subjektu, ktorý zároveň poznáva i chce. Oba termíny prevzala od Tomáša Akvinského ([13], q. 1, a. 2; q. 1, a. 10; q. 15, a. 1; q. 22, a. 10-13).

Poznanie a transcendentálna pravda v Bohu. Hľadanie kritérií platnosti v samotnom poznaní je prejavom snahy nájsť pravdivostné kritériá v reflexii o poznaní. E. Steinová rozlišuje niekoľko druhov právd: logickú, ontologickú, transcendentálnu, umeleckú, dejinnú a esenciálnu. K tomu len toľko, že umelecká a dejinná pravda tvorí špeciálnu oblasť teórie poznania. Kategórie, ktoré E. Steinová nechápe ako čisté funkcie subjektu, sú logické a zároveň ontologické formy. Logické formy vyjadrujú význam spôsobov vypovedania, ontologické význam spôsobov bytia. Kategórie tvoria schémy

(vec), ktoré pomáhajú človeku vyjsť zo zmyslových údajov a pochopiť niečo z vecí vo vnímaní.

Jednoduché prijatie pravdy je prijatie princípov rozumu, ako to tvrdí aj Tomáš Akvinský.⁸ Um (ratio) sa má k rozumu (intellectus) tak, ako plodenie k bytiu a ako pohyb k pokoju. Princípy rozumu (intellectus principiorum) sú prvé princípy (prima principia) a to sú vlastne logické princípy. Tie sú bezprostredne nahliadnuté u T. Akvinského, E. Husserla a E. Steinovej, lenže pre E. Husserla a E. Steinovú znamenajú podstatné pravdy, u T. Akvinského nie (P. Volek). Skrze logické princípy sa rozum stáva princípom poznania (rationis principium) a zároveň aj mierou poznania (rationis terminus). K racionálnemu poznaniu prichádza súdom a úsudkom.

Záver: uprednostnenie pravdy privádza k najvyššiemu poznaniu. Ako to vyzerá v praxi? Sú rôzne typy ľudí. Edita ich zaradila do troch vyhranených skupín, ktoré sa u konkrétnych osôb čiastočne prelínajú. 1. Hedonik je pohrúžený do zmyslového pôžitku alebo sa zaoberá myšlienkami na to, ako by si takýto pôžitok obstaral. Jeho počiatočná pozícia je veľmi vzdialená od najhlbšieho vnútra. Zostáva len na zmyslovej úrovni a povrchnosť jeho rozhodnutí obmedzuje jeho slobodu. Aby prešiel od zmyslového konania k etickému, potrebuje mimoriadny zásah, aby sa prebudil. 2. Hľadač pravdy žije prevažne v ohnisku, v ktorom je sústredená aktivita poznávajúceho rozumu. Pokiaľ mu naozaj záleží na pravde ako takej a nejde mu len o kolekciu jednotlivých poznatkov, je Bohu, ktorý je Pravda, a tým i svojmu najhlbšiemu vnútru bližšie, než sám tuší. 3. Je tu aj tretí typ, egocentrický človek. Akokoľvek blízko sa zdá byť svojmu najvnútornejšiemu stredu, cestu k nemu má tak zatarasenú ako žiadny iný typ.

Absolútne primerané rozhodnutie možno urobiť len z absolútne najhlbšej úrovne. Nikto totiž nie je schopný prehliadnuť všetky pre a proti, ktoré by pri jeho rozhodovaní mali hrať rolu. Jeho obzor je vždy obmedzený. Veriaci človek ale vie, že existuje Nieкто, koho pohľad nie je ničím obmedzený a ktorý všetkým preniká. Takýto človek žije v istote viery a už mu nestačí žiť len podľa najlepšieho vedomia. Usiluje sa poznať to, čo je správne v Božích očiach. Takýto krok a postoj ale vyžaduje takú sebavládu, ktorá sa dosahuje len v tej poslednej hĺbke, kde prebýva Pravda sama. Kto ju hľadá, nájde istotu, seba a samotného Boha ([7], 130-132).

LITERATÚRA

- [1] *HISTORISCHES WÖRTERBUCH DER PHILOSOPHIE* unter Mitwirkung von mehr als 1200 Fachgelehrten in Verbindung mit Günder Bien, Ulrich Dierse... herausgegeben von Joachim Ritter und Karlfried Gründer, völlig neubearbeitete Ausgabe des "Wörterbuchs der Philosophischen Begriffe" von Rudolf Eisler. Basel: Schwabe und Co. AG 1989.
- [2] SCHLEIERMACHER, F. D. E.: *Über die Religion*. Hg. R. Otto. 6. vydanie 1967.
- [3] TROELTSCH, E.: *Glaubenslehre*. 1925; pozri aj *Cirkevná dogmatika I.* (1927, 7. vydanie 1955), s. 43-370.
- [4] GLOEGE, G.: *Der theologische Personalismus als dogmatisches Problem*. Kerygma

⁸"Simplici acceptione veritatis inciperet, quae quidem acceptio est intellectus principiorum." In: ([13], q. 15, a. 1. c.).

- Dogma I (1955).
- [5] *THÉO L'ENCYCLOPÉDIE CATHOLIQUE POUR TOUS*. Paris, Droguet-Ardant/Fayard 1992.
- [6] EDITH STEIN; TERESIA BENEDICTA A CRUCE OCD: *Kreuzeswissenschaft*. Freiburg - Basel - Wien, Herder 1983.
- [7] STEINOVÁ, E.: *Věda kříže*. Brno, Cesta 2000.
- [8] *ESW (Edith Steins Werke). Diela Edity Steinovej zv. XIII*. Vyd. L. Gelberová a R. Leuven. Freiburg/Luvain 1950 nn. Citované podľa ([9], 9).
- [9] VOLEK, P.: *Teória poznania u Edity Steinovej. Metafyzické základy poznania u Edity Steinovej v porovnaní s Edmundom Husserolom a Tomášom Akvinským*. Badín 1998.
- [10] *ESW (Edith Steins Werke). Diela Edity Steinovej zv. XII*. Vyd. L. Gelberová a R. Leuven. Freiburg/Luvain 1950 nn. Citované podľa ([9], 9).
- [11] *ESW (Edith Steins Werke). Diela Edity Steinovej zv. XV*. Vyd. L. Gelberová a R. Leuven. Freiburg/Luvain 1950 nn. Citované podľa ([9], 9).
- [12] STEINOVÁ, E.: *Potencia a akt*. Neuvěřený rukopis (1931). Citované podľa ([9], 11).
- [13] *De veritate*. q. 1, A 2; q. 1, a 10; q. 15, a, 1; q. 22, a. 10-13. Citované podľa ([9], 108).
- [14] STEIN, EDITH. DR. UNBESCHUHTE KARMELETIN: *Kreuzeswissenschaft. Studie über Johannes a Cruce*. Freiburg - Basel - Wien, Herder 1983, 297 s., ISBN 90-700151-06-5.

Alžbeta Dufferová
Katedra filozofie TF TU
P. O. Box 173,
Kostolná 1
814 99 Bratislava 1
SR